

INHOUD

VOORWOORD	11
INLEIDING	15
HOOFDSTUK 1 GESCHIEDENIS	22
HOOFDSTUK 2 DE INDRUKWEKKENDE NATUUR VAN PIEMONTE	40
HOOFDSTUK 3 PIEMONTE, TERRA DI VINI	52
HOOFDSTUK 4 PIEMONTE PER TUTTI I GUSTI, DE BEROEMDE GASTRONOMIE	124
HOOFDSTUK 5 TURIJN, EEN WANDELING IN EEN ELEGANTE KONINGSSTAD	152
HOOFDSTUK 6 DE MOOIESTE SITES VAN PIEMONTE OP EEN RIJTJE	172
BIJLAGE NUTTIGE ADRESSEN	240
BIBLIOGRAFIE	256

HOOFDSTUK 1

GESCHIEDENIS

Zonder enige twijfel is Piemonte, samen met Toscane en Umbrië, een van de regio's in Italië met de grootste kunsthistorische erfenis. Deze rijke erfenis heeft vooral te maken met de ligging van Piemonte als brug tussen West- en Zuid-Europa. Als grensstaat kreeg de streek het heel regelmatig aan de stok met veel verschillende volkeren, die meestal erg belust waren op de natuurlijke rijkdommen en de strategische ligging aan de voet van de bergen. De verschillende bevolkingsgroepen hebben eeuwenlang hun stempel nagelaten en overal zijn de sporen van een luisterrijk verleden te zien. Dat is nu net het aantrekkelijke aan deze streek. Elk dorp of stad bezit artefacten, restanten en kunstvoorwerpen die soms duizenden jaren terug gaan. Elke plaats in Piemonte heeft een interessant antiek verhaal. In de steden zie je veel verschillende

kunstvormen, van Romeinse aquaducten tot romaanse kerken, gotische torens en barokke paleizen. Eeuwenlang trokken handelaars, edellieden, pelgrims en velen met hen door de valleien van Piemonte op weg naar Italië en het verre Rome. Vermoed wordt dat de ontmoetingen met deze vele reizigers aan de basis liggen van de legendarische Piemontese gastvrijheid en levenskunst.

Keizer Augustus bouwt een stad

Nog voor het begin van onze jaartelling bouwde de Romeinse keizer Augustus een militair kamp aan de oevers van de Po. De stad kreeg de naam Augustus Taurinorium, het latere Turijn. De Romeinen hebben veel sporen nagelaten. Overal in Piemonte word je geconfronteerd met overblijfselen uit de Romeinse periode. In Acqui Terme staat een indrukwekkend aquaduct en in Serravalle, eveneens in de provincie Alessandria, is een belangrijke Romeinse archeologische site.

In de wijnmusea van Pessione en Barolo kun je op interactieve wijze de evolutie volgen van de wijnbouw sinds de Romeinse tijd. In Caltignaga

in de provincie Novarra is eveneens een aquaduct te bewonderen en in Pollenzo, in de provincie Cuneo, kun je de resten zien van een groot amfitheater uit de eerste eeuw n.C.

Dit is het grootste amfitheater in Piemonte en naar verluidt ook in heel Noord-Italië. Het duidt op de voorname plaats die 'Pollentia' innam in die tijd. Ook tijdens de middeleeuwen zal Pollenzo, door zijn strategische ligging tussen de Alpenpassen, de zee in Ligurië en de Povlakte, een belangrijke rol blijven spelen. Vandaag herbergt dit dorp de 'Universiteit van de gastronomische wetenschappen' van de Slow Food beweging.

// www.unisg.it

Zelfs voor de Italianen is het niet helemaal duidelijk hoe Piemonte is ontstaan. Het archeologisch museum van Acqui Terme toont sporen die teruggaan tot de prehistorie. Verschillende bronnen verwijzen naar de Grieken, Kelten en Liguri als belangrijke bevolkingsgroepen, gevolgd door de Romeinse hegemonie die duurde tot de vierde eeuw. Vanaf het jaar 27 begon keizer Augustus met de vereniging van Italië en werd het rijk ingedeeld in regio's.

Het grootste deel van Piemonte behoorde tot de zesde regio, gelegen ten noorden van de Po en het zuiden van de Alpen. De Romeinen brachten een gigantisch proces van urbanisatie op gang: zij herverdeelden de gronden en via een soort kolonisatieproces brachten ze de Alpenbevolkingen samen. De Romeinse overheersing bracht ook welstand in de streek. Zij structureerden de landbouw en bouwden watervoorzieningen en kanalen om aan de noden van de dorpen en steden te voldoen.

Heel wat kloosters en kerken werden later gebouwd op oude funderingen van Romeinse gebouwen zoals de doopselkapel van de Duomo in Novara, die gebouwd is op de ruïnes van een Romeinse domus. Het is een van de oudste vroegchristelijke doopkapellen in Piemonte.

Barbaren, Visigoten, Ostrogoten en Lombarden rommelen aan de Romeinse grenzen

Tussen het einde van de vierde eeuw en het midden van de vijfde eeuw, begon het Romeinse rijk te tanen. Op verschillende plaatsen in Piemonte voerden de Romeinen oorlogen met rivaliserende bevolkingsgroepen. Odoacer, koning van de Barbaren, en Theodorus de Grote, koning van Italië

en koning van de Ostrogoten, brachten vanuit zuidelijke stellingen het Romeinse bestuur aan het wankelen, terwijl de Longobarden de Romeinse garnizoenen aanvielen vanuit het noorden. Ook de Visigoten deden een duits in het zakje en namen verschillende Romeinse nederzettingen in. Volgens verschillende bronnen opereerden de Visigoten meer in de zuidelijke gebieden van Piemonte.

Aan het eind van de zesde eeuw overspoelden de Lombarden het noorden van Italië en dat betekende een definitieve breuk met heel wat Romeinse tradities, zowel op bestuurlijk als cultureel niveau. In de zevende eeuw groeide het contact tussen de Lombarden en de plaatselijke volkeren, wat in de achtste eeuw leidde tot de vorming van het Lombardische Rijk. Deze staat was redelijk georganiseerd met Pavia als hoofdstad. Op veel plaatsen verrezen *castelli*, versterkte vestigingen en burchten die bescherming boden aan de omwonende plattelandsbevolking. Deze situatie leidde tot een grote migratie. Door de grote toeloop groeiden rond de vestingen tal van Piemontese dorpen en nederzettingen. Het is het begin van stedelijk leven en onderlinge handel. Door de ligging van Piemonte aan de voet van de bergen hielden talrijke bevolkingsgroepen halt in de streek.

Via Francigena, route voor bisschoppen, pelgrims, handelaars en legers

Wat een prachtige route. De Via Francigena is de nog altijd bestaande en beroemde bedevaarts- en handelsroute naar Rome en het zuiden van Italië.

Piemonte heeft in de geschiedenis een heel belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de route. De Via Francigena begint in Canterbury in Groot-Brittannië en komt via Noord-Frankrijk, de Champagnestreek en de Mont Blanc het noorden van Piemonte binnen. De route loopt door de Valle de Susa, waar de abdij van San Antonio di Ranverso in de twaalfde eeuw een belangrijke rustplaats was voor de vele pelgrims. Via Ivrea gaat het richting Vercelli en zo verder naar Rome. De naam verwijst naar de Franken die aan de basis liggen van de route, maar de pelgrimsweg had ook tal van andere namen zoals de Via Romea of Via Lombardia. De Via Francigena was niet uitsluitend bestemd voor kerkelijke reizen, maar werd ook gebruikt door legers, handelaars en burgers. Handelaars gebruikten

de route ook om noordwaarts te reizen naar de rijke steden in Vlaanderen, Bourgogne en Holland. De weg bestond al veel langer, zelfs in de tijd van de Romeinen, maar werd vooral in de negende en tiende eeuw belangrijk voor pelgrimstochten. Deze groei van pelgrimstochten ging gepaard met de snelle en grote uitbreiding van het christendom. De pelgrims trokken via de route naar Rome en soms nog verder richting de havens van Puglia, waar ze konden inschepen naar het Heilig Land.

In die zin kunnen we de Via Francigena vergelijken met de route naar Santiago de Compostela. In de buurt van Pavia is er een kruispunt waar de twee routes elkaar kruisen. Vanaf de tiende eeuw groeide Piemonte uit tot een belangrijke ontmoetingsplaats voor religieuze, culturele en sociale uitwisselingen. De verschillende bevolkingsgroepen die in Piemonte resideerden, met voorop het Huis van Savoie, hadden een sterke band hebben met de roomse kerk. Sinds januari 2019 is de route erkend als Werelderfgoed van de Unesco.

Aartsbisschop Siguric schreef de eerste toeristische gids

In het jaar 990 reisde de Engelse aartsbisschop Sigeric gedurende 79 dagen langs de Via Francigena. Hij reisde van Canterbury naar Rome voor een ontmoeting met Paus Johannes XV. Tijdens zijn terugtocht hield de

aartsbisschop een dagboek bij met een beschrijving van de reis. Het dagboek is vandaag een van de meest authentieke getuigenissen uit die tijd en tevens een soort reisgids waarin hij landschappen beschrijft en pleisterplaatsen vermeldt. Ook vandaag blijft de Via Francigena heel populair bij moderne pelgrims, natuurliefhebbers en wandelaars. Heb je zin om in de voetsporen te stappen van honderdduizenden pelgrims die je voorgingen, dan vind je via de site van de officiële vereniging van de Via Francigena tal van tips voor reizen en meerdaagse wandeltochten langs de route. Het dagboek van de aartsbisschop toont aan dat Piemonte een heel belangrijke halte was tijdens zijn tocht. // www.viefrancigene.org

Karel, de abdijenbouwer

Op verzoek van de paus maakte Karel de Grote een eind aan het rijk van de Lombarden waardoor de Italiaanse gebieden een deel werden van het Karolingische Rijk. Karel de Grote stimuleerde de verspreiding van het christendom en de bouw van abdijen en kerken. De opkomst van het christendom was toen al enkele eeuwen bezig. Op welke manier dit verliep is

niet helemaal duidelijk. Sporen verwijzen naar benedictijnen, cisterciënzers en kartuizermonniken die op verschillende plaatsen conventen stichtten. Sommige kloosters gingen over van de ene religieuze orde naar een andere. De religieuzen bouwden niet alleen kerken en kloosters, maar ook werkplaatsen, herbergen voor pelgrims, culturele centra en bibliotheken. Daarmee vestigden ze nieuwe gemeenschappen en samenlevingsvormen van waar ze hun christelijke boodschap verspreidden. In veel gevallen zorgden de religieuze gemeenschappen voor economische welstand in hun omgeving. Uit deze periode zijn veel romaanse kerken en abdijen te bezichtigen, verspreid over heel Noordwest-Italië. We kunnen nog niet spreken van de regio Piemonte omdat veel hedendaagse provincies in die tijd nog niet bij het koninkrijk Piemonte behoorden.

Middeleeuwse conflicten tussen keizer en kerk

De kerk zou door de geschiedenis heen een belangrijke rol blijven spelen en alle mogelijke conflicten en oorlogen overleven. De eerste eeuwen van het nieuwe millennium werden gekenmerkt door conflicten tussen de rijkere wordende, naar bestuurlijke macht strevende stedelijke burgerij en keizer en kerk. Tijdens deze periode ontstonden veel vrije gemeenten en steden zoals Asti, Ivrea, Novara, Turijn, Mondovì, Vercelli, Alba en Savigliano. Deze tijd werd ook gekenmerkt door conflicten tussen bisschoppen, de keizer en de paus en tussen steden onderling, zoals de legendarische rivaliteit tussen Asti en Alba.

De stad Novara werd in 1110 platgebrand door Hendrik V naar aanleiding van een religieus conflict. Het is een voorbeeld van de bloederige periode tussen de elfde en de dertiende eeuw, toen verschillende religieuze stromingen met elkaar in oorlog raakten. Zo wedijverden de Pataria, Umiliati en Katharen met elkaar over de heerschappij van de regio. De Katharen waren vooral actief in de huidige provincie Biella en hielden de bergbewoners voor dat het einde van de wereld nabij was. Als reactie riep de paus een leger bijeen met voornamelijk soldaten uit Vercelli en Novara, die de Katharen in 1307 op bloedige wijze uit de streek verjaagden. Toch keerde de rust toen nog niet terug in de Piemontese gebieden.

De keuze van Dante Alighieri

Steeds weer zorgden religieuze conflicten voor onrust en tijdens de veertiende en vijftiende eeuw kregen heel wat steden het voortdurend met elkaar aan de stok. De concurrentie tussen de steden, tussen burgerij en adel en de fameuze oorlog tussen Guelfen en Ghibellijnen beleefden tijdens deze eeuwen een hoogtepunt. De Guelfen of Welfen stamden uit een oud Duits geslacht ‘von Welfen’ en waren heel pausgezind. Ze bestonden zelf uit twee rivaliserende groepen, de witte en zwarte Guelfen. Daarnaast waren ze ook verbonden met het Franse koningshuis. Ze heersten vooral in Noord- en Midden-Italië. De Ghibellijnen daarentegen waren trouw aan de Duitse keizer en leefden in Midden-Italië. Zij steunden het Heilige Roomse Rijk. De harde confrontaties tussen de twee groepen wordt plastisch beschreven door de dichter Dante Alighieri: ‘Bloed stroomt door de straten en de honden likken het uit de goot.’

In de tweede helft van de dertiende eeuw kwamen grote delen van het huidige Piemonte in handen van Karel van Anjou, die het gebied controleerde tot in de vijftiende eeuw.

Zestiende eeuw. Piemonte wordt Spaans

In 1494 arriveerde Hendrik VIII met zijn troepen, alweer een bloedige periode die de schrijver Francesco Guicciardini beschreef als ‘de vreselijke oorlogen van Italië.’ Tijdens deze periode werden over heel Piemonte burchten en forten gebouwd om de steden en dorpen te beschermen. Tegenwoordig zijn tientallen van deze burchten en forten te bezichtigen. Het zijn vreedzame getuigen van een wreedaardig verleden.

Vanaf 1535 kwam het gebied in handen van Karel V, de koning van Spanje die heerste over heel West-Europa. De invloed van het reusachtig rijk van Karel V was in Piemonte vrij groot. Hoewel deze tijd niet door alle historici als positief wordt beschreven, brachten de Spanjaarden wel een periode van relatieve rust. Ze zorgden voor werkgelegenheid, vooral door het optrekken van militaire, burgerlijke en kerkelijke gebouwen. Kritische historici wijzen op de vele verwoestingen door de Spanjaarden. Zij lieten vele steden en dorpen herinrichten, vanuit het oogpunt van militaire strategie. Een decreet, vastgesteld door Fuentes, de Gouverneur van Milaan, bepaalde

dat verschillende dorpen nabij oude vestingen en verdedigingsmuren met de grond gelijkgemaakt moesten worden. De Spanjaarden legden ook de macht van de burgerij en adel aan banden. Het was een periode waarin veel grote kerken gebouwd werden met prachtige versieringen, verzorgd door beroemde kunstenaars. Grote namen zijn Morazzone of Pier Francesco Mazzucchelli (1573-1626) die meewerkte aan de vele fresco's over het leven van Franciscus in de kapellen op de Sacre Monti van Orta San Giúllio.

Een belangrijke plaats in de christelijke schilderkunst nemen de broers Giovanni Batista en Giovanni Mauro della Rovere in. Zij schilderden onder het pseudoniem Fiammenghini, verwijzend naar de afkomst van hun Antwerpse vader. Beide broers werden geboren in Milaan en waren hoofdzakelijk actief in Lombardije en in de provincie Novara. Werken van de twee broers vind je terug in Sacro Monte van Orta.

Il Cerano is eveneens een beroemde naam uit de Spaanse periode. Giovanni Battista Crespi leefde van 1575 tot 1633 en was een vriend en beschermeling van de beroemde aartsbisschop van Milaan, Federico Borromeo. Crespi's pseudoniem verwijst naar het dorpje Cerano in de provincie Novara waar hij geboren werd. Cerano was niet alleen schilder, hij was tevens een befaamd architect en beeldhouwer. In de kerk van zijn geboortedorp hangt zijn mooiste werk *Het Laatste Avondmaal* naast een mooi houten sculptuur, *Ecce Homo*, een beeld dat geïnspireerd is op Michelangelo's schilderij *Christus aan het kruis*.

Gelijktijdig met de politieke omwenteling die de Spaanse overheersing met zich meebracht stak een nieuwe religieuze crisis de kop op. De protestantse Reformatie kwam opzetten en verspreidde zich snel. Als antwoord hierop begon De Roomse Kerk een kruisvaart tegen de protestantse ketteren en zocht naar middelen om haar macht te vergroten op de samenleving. Tijdens deze heftige periode bouwde ze de Sacri Monti. Met de eenvoudige afbeeldingen, fresco's en beelden wilde de kerk de eenvoudige, ongeletterde gelovigen bij het 'ware' geloof houden.

De Casa Savoia, het koningshuis van Savoie

In 1559, na de vele 'Italiaanse oorlogen' tussen Frankrijk en Spanje, sloten Hendrik II en Filips II van Spanje vrede. Dat gebeurde met het verdrag van

Cateau-Cabr sis. Dit verdrag behelsde tevens een overeenkomst tussen de twee katholieke vorsten om samen te werken tegen het opkomend protestantisme.

Het verdrag van Cateau-Cabr sis gaf een deel van Piemonte aan Graaf Emanuel Filberto, hertog van Savoie, en een ander deel aan de Markies van Monferrato, waardoor Saluzzo, Turijn, Chieri, Pinerolo, Chivasso en Asti bij Frankrijk werden gevoegd. Vercelli bleef als enige stad in Spaanse handen. De Casa Savoia, het Huis van Savoie, regeerde tot in 1760 over het Franse graafschap, dat later uitgroeide tot het hertogdom Savoie. Het Huis van Savoie gaat terug tot het jaar 1000 met Humbert Withand, de stamvader en eerste graaf van Savoie. Hun macht breidde zich vanuit het zuidelijke deel van Frankrijk uit naar Italië, vooral om de strategische bergpassen in handen te krijgen.

Het Huis van Savoie overleefde verschillende conflicten en bezettingen en behield de macht tot 1947. In de achttiende eeuw, wanneer alle Europese monarchieën betrokken zijn bij de successieoorlogen, slaagde de familie van Savoie erin om grote delen van Italië met elkaar te verenigen. Later, in de negentiende eeuw, zou de monarchie, samen met enkele verlichte ministers, erin slagen om heel Italië met elkaar te verenigen, de zogenoemde *Risorgimento*. Victor Emmanuel II werd de eerste koning van het unitaire Italië. De koninklijke heerschappij eindigde in 1946, na een referendum waarin het Italiaanse volk de republiek als staatsvorm koos. Het verdict was erg hard voor de koninklijke familie: tot 2002 was het mannelijke leden van het Huis van Savoie bij grondwet verboden Italië te betreden.

Van Chambéry naar Turijn

Een belangrijk hoogtepunt van de macht van het Huis van Savoie lag in de zestiende en zeventiende eeuw toen de hertogen beslisten om de hoofdstad te verhuizen van het Franse Chambéry naar Turijn. Het vormde de aanzet tot de bouw van vele barokke paleizen en residenties, die tegenwoordig de hoofdstad van Piemonte zijn grandeur geven. Daarvoor trokken zij de beste architecten en kunstenaars aan, zoals de beroemde Benedetto Alfieri die over heel Piemonte zijn kunstzinnige sporen heeft nagelaten. Samen met zijn illustere collega's als Filippo Juvarra, Guarini en Carlo en Amedea di Castellamonte lieten de hertogen van Savoie Turijn evolueren